

основними статтями товарного експорту України [4] є продукція сільського господарства, яка займає близько 40%. З початком війни 2022 р. обсяг експортних потоків в Україні катастрофічно знизився, що поставило під загрозу продовольчу безпеку в багатьох країнах світу. По-третє, ведення бойових дій РФ на території України погіршує екологічну ситуацію, вимушено збільшує викиди, а також створює загрозу ядерної катастрофи внаслідок злочинного ставлення загарбників до проблем з радіацією. Окупація та перебування окупантів на ЧАЕС, а також ракетні удари та обстріли поблизу інших атомних електростанцій України створюють реальну загрозу навколишньому середовищу всіх країн світу.

Література:

1. Carbon neutral definition (2022). URL: <https://www.climatepartner.com/en>.
2. Dyke, J., Watson, R., Wolfgang, K. (2021). Climate scientists: concept of net zero is a dangerous trap. The Conversation. URL: <https://theconversation.com>.
3. Limb, L. (2022). Which European country is leading on renewable energy? URL: <https://www.euronews.com/green/2022/03/31>.
4. Держстат України (2022). URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/zd/tsztt/tsztt_u/arh_tsztt2021_u.html.

Віктор САВЕНКО

*доктор юридичних наук, професор,
Західноукраїнський національний університет
Тернопіль, Україна,
moosson@ukr.net*

Наталія ІГНАТЕНКО

*кандидат педагогічних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
Тернопіль, Україна
ignatenko1707@ukr.net*

РАЦІОНАЛЬНА ДОЦІЛЬНІСТЬ ДІЇ ЗАКОНУ В СТРУКТУРІ ПРАВОВОЇ РЕАЛЬНОСТІ

Як відомо, правова реальність існує у двох основних вимірах: у вигляді права природного та права позитивного, тобто закону. Природне право у цьому тандемі становить комплекс ідей, принципів та цінностей, що функціонують в середині правової реальності і створюють передумови для функціонування права позитивного. Природне право, своєю чергою, апелює до позитивного права, як до встановлюваного державою мірила

справедливості, що реалізується через загальні нормативно-ціннісні принципи, які пануючі у світі, контролюють усе суще. Тож цілком закономірно, що ґрунтуючись на відкритості та логічності принципів природного права, природно-правове мислення виявляється в одвічному прагненні людини знаходити в навколишньому світі закономірності, на які необхідно зважати і за порушення яких – нести відповідальність.

Уявлення про ці закономірності увійшли в архаїчні міфи, вірування, та звичаєве право і створили підґрунтя для філософських вчень, основу яких склала ідея про право як механізм функціонування універсальних ідеалів блага, справедливості та свободи. Як наслідок, у філософсько-правовому дискурсі виник цілий комплекс проблем пов'язаних із тлумаченням та реалізацією природних прав людини та їх впливу на її життєдіяльність.

Самобутність природного права сформувалася на базі ідеї двоякого ставленні до держави як механізму задоволення суспільних потреб та одночасного примусу. У випадку, коли держава демонструвала готовність шляхом правового врегулювання йти слідом за суспільними принципами природного права, її апологети відмежовувалися від можливості діяти згідно норм позитивного права. У протилежному випадку - навпаки, відкрито дистанціювалася від філософії природного права, вказуючи тим на етичну несамостійність її позиції. У такий спосіб позитивне право встановлювало своєрідний демаркаційний кордон, в межах якого еволюціонували правові відносини, створювався своєрідний продукт свідомої та визначеної нормотворчості, що відповідав інтересам панівної частини суспільства [1].

Норми позитивного права, на відміну від природного, що виглядало як осередок статички не здатний до переоцінки та девальвації, легко адаптувалися до реальних потреб суспільних інституцій і трансформувалися залежно від інтересів вищих прошарків політичної системи суспільства. Контрадаптивність природного права визначалася його орієнтованістю на вищу мету, що існує сама по собі у світі загальнолюдських цінностей і визначає напрямки розвитку усіх сфер людського буття [2, с. 20]. У цьому сенсі співіснування права і закону нагадує взаємопов'язаний зв'язок між буттям та існуванням. Буття розкривається в існуванні, що надає йому предметності та наділяє різноманіттям форм.

Відтак, буття природного права характеризується наявністю незмінного стану; єдністю і неподільністю; всюдисущістю; безмежністю у часі і просторі; автентичністю та неподільністю; багатокomпонентністю; наявністю засобів гармонізації; незалежністю та закритістю, а існування

закону – наявністю просторово-часових параметрів; присутністю у вигляді конкретних фактів та чуттєво-перцептивних проявів; наявністю рис унікальності та індивідуальності; множинним характером; динамікою і перманентним рухом; змінним характером [2, с. 20]. Поширюючись в незалежному часі та просторі, природне право залишалось незмінним впродовж багатьох сторіч, тоді як право позитивне, перебуваючи в тісному контакті з конкретною правовою ситуацією і, користуючись підвалинами, що їх заклало природне право, за відповідних умов реанімувало останнє, повертаючи його до життя.

Отже, хоча поділ права на природне та позитивне досить умовний, адже методологічне визначення природного права його дійсній ролі як феномену в житті суспільства, варто визнати, що суть проблеми, яка стоїть за цим розмежуванням, значно глибша. Спроба поєднати раціональне та ірраціональне в юриспруденції завжди викликала численні труднощі, особливо у сфері, що має стосунок до фактів раціональна сутність яких встановлюються через застосування емпіричного досвіду природно-правової концепції [3, с. 118]. Саме по цій причині ще класичні мудреці філософської і філософсько-правової науки наголошували на необхідності розрізнення права і закону тлумаченні їх як феномена правової реальності.

Розмежування права на природне і позитивне завжди було зорієнтоване на пошук основ правової реальності в повсякденному житті людей. Загалом існує декілька концепцій щодо співвідношення цих концептів у загальній структурі правової реальності. Одна з них, витлумачує природне право як сукупність апріорних моральних вимог, реалізованих у позитивному праву, як критична інстанція, що дає моральну оцінку позитивного права з погляду його справедливості чи несправедливості. Інша, апелює до природного права як до необхідної і незмінної основи чинного законодавства, яке не може існувати поза ним [1]. В обох випадках позитивне право тлумачиться як інституційне утворення, що існує у вигляді формалізованих юридичних норм, втілених у законах та загальнообов'язкових нормативних юридичних документах. Натомість, природне право ототожнюється з незалежною від випадку чи свавілля істиною - одвічним законом справедливості.

Отже, природне і позитивне право мають різну структуру свого існування. Перебуваючи поза сферою дії часу та простору (вимірах дії позитивного права), природне право існує скрізь де існує природа та людина [4, с.109]. Відтак пошук відповіді на запитання якою ж повинна бути ідеальна модель права

Аналізуючи раціональну доцільність дії закону в структурі правової реальності, не можна не згадати про надприродне, або ідеальне право, що постає як комплекс реалій, пов'язаних з пошуками відповідей на питання про його ідеальну модель. Це так зване акме правового буття та існування. На відміну від реального, що активно функціонує у правовому житті як синтез природного і позитивного, ідеальне право – це сфера чистого догматизму, спрямована у глиб самої себе [1].

Існування сфери ідеального обумовлене тисячоліттями пошуків людиною відповіді на запитання про те, як співвідносяться між собою держава та право. Морально-правова доктрина закладена в основу ідеального права, розвиває, за висловом С. Сливки, першопочаткову систему метафізичних поглядів та знань на природно-надприродні явища. На основі цих знань і сформувалася філософсько-правова теорія, яка стала методологічною основою права [5, с. 57].

В ідеальному праві яскраво виражена присутність метафізики. Тут людська думка й уява відходять у трансцендентну сферу, апелюючи до Вищого Розуму, якому відома істинна досконалість [2, с. 20]. Тож ідеальне право повсякчас перебуває у тісному взаємозв'язку з надлюдськими реальностями – надчутливою основою від якої відштовхується весь фізичний і соціальний світ у пошуках вищої справедливості. Тож цілком закономірно, що у проблемних сферах ідеального права все відносно і швидкоплинне розглядається через призму його причетності до абсолютного та вічного [6, с. 54].

З постулатами ідеального права тісно пов'язана проблематика інтуїтивного права. Їх міцно пов'язує метафізика, що ґрунтується на уявленні про буття, як про ланцюг пов'язаних між собою сутностей права дієздатність яких залежить від існування опора, певної кінцевої основи, що забезпечує баланс їх дієздатності. По цій причині дати однозначну відповідь на запитання, чи належить ідеальне право до структури правової реальності, практично не можливо. Якщо ототожнювати термін «правова реальність» з термінами «правова дійсність» та «правова система», то найімовірніше – відповідь «ні». Проте в контексті метафізичного деонтологічного, інтуїтивного розуміння ідеальне право все ж присутнє. І перебуває воно саме в структурі правового життя. Попри загрозу правового ідеалізму, «саме воно здатне виховувати побутове і професійне мислення громадян на засадах справедливості, добра, істини, спільного блага, подекуди переплітаючись із правом природним» [6, с. 54].

У сфері правотворчості інтуїція також присутня. Не відмежовуючись від етичних основ вона охоче визнає, що «володіє надземною природою,

перебуває там, де ані час, ані простір не має сили, де світ безмежний та безкінечний» [2, с. 20].

Таким чином, реалізація онтологічно-правових догматів здійснюється у двох вимірах: фізичному та духовному. Фізичний вимір передбачає перетворення онтологічно-правових догматів на дійсність у практичних діях; духовний – у думках та почуттях. При цьому фізичний вимір ототожнюється із правовим станом свідомості людини, а духовний – з її підсвідомістю, що забезпечує автоматичну правомірну поведінку особи [5]. Віра людей в онтологічність концептів права та закону дозволяє здійснювати управління суспільством без залучення механізмів примусу та штучної покори, адже дотримання особою онтологічно-правових догматів стимулюється внутрішніми чинниками і виражається у структуруванні певних меж життєдіяльності. Ці межі знаходять відображення у правосвідомості – добровільному дотриманні людиною певних заборон та утриманні від їх порушень.

Правосвідомість у цьому сенсі визначається як форма суспільної свідомості, що містить сукупність поглядів, почуттів, емоцій, ідей, теорій та концепцій, а також уявлень і настанов, які характеризують ставлення особи, суспільної групи і суспільства в цілому до чинного чи бажаного права, а також до всього, що охоплюється правовим регулюванням [7].

Когнітивна складова правосвідомості, представлена сукупністю правових знань, принципів, ідей, теорій, концепцій, які відбивають наукове осмислення суб'єктами права, правового розвитку, правових режимів, механізму та процесу правового регулювання суспільних відносин. По цій причині легітимність прав і законів визначається не лише їх юридичним декларуванням, а й внутрішнім сприйняттям тією чи іншою спільнотою людей. З огляду на це, правосвідомість можна розглядати як засіб ідеологічного впливу на суспільні відносини в державі який, з одного боку, передує праву, оскільки є виразом волі суспільства або певної його частини, а з іншого – є обґрунтуванням функціонування права, його застосування і дотримання [1].

Своєю чергою це позначається і на підходах до визначення властивостей закону. Так, з позицій теорії позитивізму, основними властивостями закону є: загальна обов'язковість; нормативність; формальна визначеність; державна гарантованість. З точки зору природно-правового осмислення закону, на перший план виступають: цінність природних прав людини; рівність та пропорційність як засоби забезпечення справедливості; верховенство права та правового закону [7, с. 8].

Отже, глибинне осмислення права і закону дає підстави розглядати ці філософсько-юридичні категорії як двокомпонентне наповнення правової реальності, що в органічному симбіозі формують її зміст, ефективно організовуючи та упорядковуючи правові відносини в її межах.

Філософське осмислення сутності права пройшло шлях від ототожнення проблем моралі та права у філософських та теологічних вченнях до появи положень про ідентичність моральних і правових норм, правосвідомість, політичну природу людини і законів як їх писаної декларації.

Оскільки абсолютного права як реально функціонуючої юридичної системи не існує, воно при всьому своєму функціональному призначенні змушене перебувати в осередку буття та функціонувати в системі реальних, практичних життєвих відносин та під впливом волі конкретних людей.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Савенко В.В. Закон у структурі правової реальності: Філософсько-правовий аналіз Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук зі спеціальності 12.00.12 – філософія права. Львів Львівський державний університет внутрішніх справ, 2017. URL: <https://lpnu.ua/sites/default/files/2020/dissertation/1716/dysertaciyanazdobuttyanaukovogostupenyadoktoranauksavenkavv1.pdf>
2. Бачинин В. А. Морально-правовая философия. Харьков : Консум, 2000. 208 с.
3. Кравець В. Розрізнення природного та позитивного права як критерій порівняльних філософсько-правових досліджень. *Антропологія права: філософський та юридичний виміри : матер. міжнар. круглого столу*. Львів : Галицький друкар, 2010. 696 с.
4. Львова О. Л. Природне право: межі його буття та дії. *Правова держава*. – вип. 21. – С. 102 – 108. URL: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/soc_gum/prde/2010_21/2-7.pdf
5. 4. Сливка С. С. Проблема реалізації онтологічно-правових догматів. URL: file:///C:/Documents%20and%20Settings/comptech/Local%20Settings/Temporary%20Internet%20Files/Content.IE5/YTKLZASP/vnulpurn_2014_801_13%5
6. Братасюк М. Значимість правового ідеалізму в сучасному українському правовому розвитку. Взаємодія громадян та правоохоронних органів у контексті формування правової держави: правові, історичні, філософські та психологічні аспекти. Львів : ЛьвДУВС, 2012. 208 с.
7. Бехруз Х. Праворозуміння, розуміння права і правова система. *Право України*. 2010. № 4. URL: <http://www.info-prensa.com/article-335.html>
8. Романюк Є.В. Основні властивості права в контексті природно-правового та позитивістського право розуміння. Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к.ю.н. зі спеціальності 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних та правових вчень. Київ Ін-тут держави і права ім. В. М. Корещко НАН України, 2013. 20 с.